

Vaalit ja vaalijärjestelmät

Valtio-opin johdantokurssi
Mikko Mattila
Politiikan ja talouden tutkimuksen
laitos / yleinen valtio-oppi
Helsingin yliopisto

© Mikko Mattila 2010

Vaalit

- ▶ Pelkät vaalit eivät yksinään takaa demokratian toimivuutta, mutta on vaikea kuvitella modernia demokratiaa ilman vaaleja
- ▶ Äänestäminen on laajimmalle levinnyt poliittisen osallistumisen muoto demokratioissa

© Mikko Mattila 2010

2

Vaalien funktiot

- ▶ "Hallitusvallan" valitseminen
 - suora (USA) / epäsuora (Suomi)
- ▶ Edustuksellisuuden toteuttaminen
- ▶ Poliitikkojen rekrytointi
- ▶ Legitimiteetin luominen
 - syy siihen, että myös ei-demokratioissa pidetään vaaleja
- ▶ Eliitin aseman vahvistaminen
 - kansalaisille mieltävä siitä, että he voivat vaikuttaa asioihin ("If voting changed anything They'd abolish it" Ken Livingstone)

© Mikko Mattila 2010

3

Vaalitapojen erot

- 1) Ketkä ovat äänioikeutettuja ja vaalikelpoisia?
- 2) Kuka saa asettaa ehdokkaita vaaliin?
- 3) Mitä ja miten henkilö äänestää?
- 4) Miten äänet muunnetaan paikoiksi?
- 5) Minkälaisesta edustusyksiköstä (vaalipiiri) edustajat valitaan?

Lähde: Blais 1988; Paloheimo & Wiberg 1997

© Mikko Mattila 2010

4

Äänioikeus / vaalikelpoisuus

- ▶ Historiallisesti äänioikeus on usein ollut sidottuna omaisuuteen, koulutukseen, lukutaitoon, sukupuoleen tai etniseen ryhmään
- ▶ Nykyään käytännössä kaikki määrätyn iän saavuttaneet kansalaiset
 - kuntavaalit (pysyvästi maassa asuvat EU- ja Pohjoismaiden kansalaiset)
- ▶ Vaalikelpoisia useimmiten kaikki äänioikeutetut (joskus vaaditaan korkeampi ikä: Britannia 21, Japani 25)
- ▶ Äänestyspakko käytössä noin 30:ssä maassa (mm. Belgia, Luxemburg, Australia, Kreikka, Peru)

© Mikko Mattila 2010

5

Äänestyspakko ja -aktiivisuus

MAA	ÄÄNESTYSAKTIIVISUUS (viim. vaaleissa)
Australia	95 %
Kreikka	74 %
Meksiko	59 %
Brasilia	83 %
Singapore	94 %
Turkki	84 %
Belgia	91 %

© Mikko Mattila 2010

6

Naisten äänioikeus

Maa	Naisten äänioikeus	Naisten osuus parlamentin paikoista (viim. vaalit)
Uusi-Seelanti	1893	34 %
Australia	1902	27 %
Suomi	1906	42 %
Norja	1913	40 %
Saksa	1918	33 %
Ruotsi	1919	47 %
USA	1920	17 %
Ranska	1944	19 %
Italia	1945	21 %

Lähde: Hague & Harrop 2004, 125.

© Mikko Mattila 2010

7

Ehdokasasettelu

- ▶ Ehdokkaita saa asettaa puolueet ja valitsijajhdistykset
 - joissain maissa ainoastaan puolueet
 - joissain maissa vaalilait eivät tunne puolueita lainkaan (esim. Japanissa ehdokkaaksi pääsee 3 miljoonalla jenillä, maksetaan takaisin, jos saa tarpeeksi ääniä)

© Mikko Mattila 2010

8

Mitä ja miten äänestetään?

- ▶ Ääniä voi antaa joko yksittäisille ehdokkaille, puolueille tai listoille
 - suljettu lista (Espanja, Saksa) vs. avoin lista (Suomi, Sveitsi)
- ▶ Äänestetäänkö yhtä vai useampaa ehdokasta/puoluetta vai pistetäänkö ehdokkaat/puolueet järjestykseen?
- ▶ Tekniikka: kynä, mekaaniset tai elektroniset äänestuskoneet, kännykkä- tai internet-äänestys
- ▶ Onko ennakoäänestys?

© Mikko Mattila 2010

9

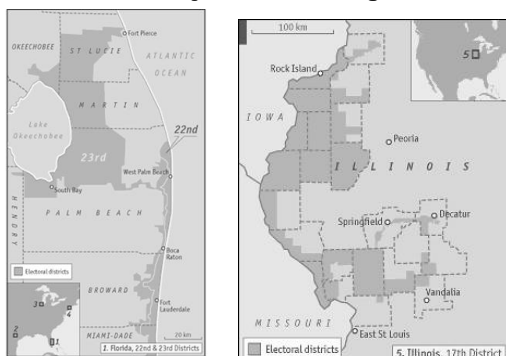
Minkälaisesta edustusyksiköstä?

- ▶ Säätyvaltiopäivien aikaan "vaalipiirinä" oli oma sääty
- ▶ Fasistisissa ja sosialistisissa järjestelmissä ammattikunta tai työpaikka
- ▶ Useimmiten kuitenkin maantieteellinen alue
 - yhden tai monen edustajan vaalipiirit
- ▶ Maa voi olla jaettu yhteen vaalipiiriin (Israel, Alankomaat) tai useampaan (Suomi)
- ▶ Mitä pienemmät vaalipiirit sitä huonommin suhteellisuus toteutuu
- ▶ Mitä vähemmän edustajia vaalipiiristä valitaan sitä merkittävämpää on vaalipiirin rajojen määrittäminen (gerrymandering)

© Mikko Mattila 2010

10

Gerrymandering

© Mikko Mattila 2010

11

Duverger'n laki

- ▶ Keskeinen vaalijärjestelmien erottelu: suhteelliset vaalit vs. enemmistövaalit
- ▶ Duverger: enemmistövaalit johtavat kaksipuoluejärjestelmään, suhteelliset vaalit monipuoluejärjestelmään
 - mekaaninen vaikutus
 - psykologinen vaikutus

© Mikko Mattila 2010

12

Enemmistövaalitavat

- ▶ Vaatimuksena vaalitavasta riippuen yksinkertainen enemmistö (pluraliteetti) tai ehdoton enemmistö (majoriteetti)
- ▶ Pluraliteettijärjestelmä (FPTP = first past the post)
 - yhden ehdokkaan vaalipiirit, eniten ääniä saanut valitaan (Britannia, USA:n edustajanhuoneen vaalit)
- ▶ Majoriteettijärjestelmä
 - Jos ehdokas saa yli puolet äänistä, hänet valitaan suoraan. Muutoin järjestetään toinen kierros, johon pääsevät mukaan kaksi eniten ääniä saanutta ehdokasta. Toisella kierroksella eniten ääniä saanut valitaan (esim. Suomen presidentinvaalit)
 - Ranskassa parlamenttivaaleissa toiselle kierrokselle pääsevät kaikki yli 12,5 % äänistä saaneet

© Mikko Mattila 2010

13

Suhteelliset vaalitavat

- ▶ Listavaalit
 - äänestäjät valitsevat joko listan (suljettu listajärjestelmä), ehdokkaan joltain listalta (avoin listajärjestelmä) tai molemmat (sekajärjestelmä)
 - valituksi tulevat määritellään vertailulukujen perusteella
 - vertailuluville erilaisia laskentakaavoja
 - ▶ Suomessa d'Hondtin menetelmä (1,2,3...)
 - ▶ Uudessa-Seelannissa Sainte-Lagüen menetelmä (1,3,5,7...)
 - ▶ Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa muunneltu Sainte-Lagüe (1,4,3,5,7...)
 - Suhteellisuuden parantamiseksi voidaan käyttää vielä tasauspaikkoja

© Mikko Mattila 2010

14

Suhteelliset vaalitavat

- ▶ STV (single transferable vote, yhden siirrettävän äänen menetelmä)
- ▶ Käytössä usean ehdokkaan vaalipiirit. Äänestäjät pistävät kaikki ehdokkaat järjestykseen. Ehdokkaat, jotka ovat saaneet määräosuuden verran ykkössijoja valitaan. Määräosuuden yli menevät äänet siirretään kakkosvalinnoille. Jatketaan kunnes valittuja on tarpeeksi
- ▶ Hyvä puoli: ei hukkaaääniä, huono puoli: monimutkainen
- ▶ Käytössä Irlannissa, Pohjois-Irlannissa (alue- + EP-vaalit) ja Maltalla

© Mikko Mattila 2010

15

Sekajärjestelmät

- ▶ Useissa maissa osa kansanedustajista valitaan enemmistövaaleilla, osa suhteellisilla
- ▶ Äänestäjillä useimmiten kaksi ääntä
 - yksi ääni menee vaalipiirin ehdokkaille (enemmistövaali)
 - yksi ääni puoluelistoille (suhteellinen vaali)
- ▶ Käytössä esim. Saksassa, Venäjällä, Japanissa, Italiassa

© Mikko Mattila 2010

16

Miksi enemmistövaali hyvä?

- ▶ Vahvistaa kansanedustajan yhteyttä vaalipiiriinsä
- ▶ Äänestäjälle selvä valintatilanne
- ▶ Hallituksella on selkeä mandaatti
- ▶ Ääripuolueiden läpipääsy vaikeaa
- ▶ Tuottaa vahvan ja tehokkaan hallituksen
- ▶ Tuottaa pitkäikäisiä hallituksia

© Mikko Mattila 2010

17

Miksi enemmistövaali huono?

- ▶ Ääniä menee "hukkaan" (äänestysaktiivisuus kärsii)
- ▶ Pienillä puolueilla pienet mahdollisuudet päästä läpi
- ▶ Äänestäjillä rajoitettu valinnanvara
- ▶ Hallituksen legitimitetti voi kärsiä, koska alle puolet äänestäjistä äänesti sitä
- ▶ Poliitikasta voi tulla tempoilevaa (vrt. koalitiollahitukset)
- ▶ Puolueiden ehdokasvalinnassa painottuvat "suuren yleisön" mielipiteet

© Mikko Mattila 2010

18

Miksi suhteellinen vaali hyvä?

- ▶ Tuottaa suhteellisen suhteellisen lopputuloksen
- ▶ Ei hukkaa ääniä samassa määrin kuin enemmistövaaleissa
- ▶ Kansanedustajat identifioituvat enemmän kansallisen edun ajajiksi kuin oman vaalipiirinsä edustajiksi
- ▶ Suosii enemmistövaalitapaa enemmän naisten ja erilaisten vähemmistöjen valintaa
- ▶ Monipuoluejärjestelmä edistää puolueiden konsensushakuisuutta

© Mikko Mattila 2010

19

Miksi suhteellinen vaali huono?

- ▶ Hajanainen puoluejärjestelmä voi johtaa lyhytikäisiin hallituksiin
- ▶ Ei selkeää yhteyttä edustajan ja vaalipiirin välillä
- ▶ Suljetut vaalilistat kaventavat äänestäjien valintamahdollisuuksia puolueorganisaation hyväksi
- ▶ Äänestäjä ei voi äänestäessään tietää, minkälaisesta hallituskoalitiota hän äänestää

© Mikko Mattila 2010

20

Vaalijärjestelmien yleisyys

- ▶ Vaalijärjestelmät demokratioissa vuonna 2003:
 - Pluraliteetti 30%
 - Majoriteetti 13%
 - Suhteellinen 38%
 - Sekajärjestelmä 19%

Lähde: Lundell 2005

© Mikko Mattila 2010

21